

ita est facilis ratio, non est tamen evidentior, quam sit illud principium, in quo fundatur. Reliqua in citato loco videri possunt.

8. *Ita Deum esse in rebus, ut non finiatur ab illis.* — Ultimo addendum est et sequitur etiam ex dictis, Deum ita esse nunc ubique, id est, in omnibus rebus existentibus, ut non definiatur nec circumscribatur illis. Hoc etiam est certissimum et absolute loquendo videtur de fide: nam hac ratione dicitur in Scriptura Deus non capi locis creatis, nec solis illis contineri, 3. Regum octavo: *Si Cælum et Cæli Cælorum te capere non possunt*; et Job., undecimo, ea ratione dicitur Deus *Excelsior Cælo, profundior inferno et longior terra*; et ecclesia dicit Beatissimæ Virgini Dei genitrici: *Quem cæli capere non poterant, et cætera.* Ita etiam frequenter loquuntur sancti, et hoc sensu negant posse Deum circumscribi; loquuntur enim non solum de propria circumscriptione corporali et cum extensione quantitatis, nam eo ipso quod Deus corporeus non est, constat non esse capace[m] talis circumscriptionis; sed nomine circumscriptionis intelligunt quacumque inclusionem et definitionem, ad finitum spacium seu locum, extra quem res non sit. Quomodo etiam angeli dicuntur circumscribi vel (ad tollendam æquivocationem) definiri loco. Sic dixit Basilius homil. in principium Evangelii Joannis: *Deum non contineri loco, nec in circumsepto aliquo, aut in circumscriptione certa deprehendi*, et subdit rationem: *Quia infinitus est.* Sic dixit Chrysostomus homilia 4, in Joannis, licet Deus innumeros mundos crearet sine sui mutatione sufficientem esse ad gubernandos omnes, eodem utique modo et cum eadem præsentia, cum qua in hoc existit. Sic etiam dixit Athenagoras in legationem pro Christian.: *Deus ita mundum excedit, ut impleat undequaque quicquid supra ipsum est, nec locum ullum se vacuum relinquat.* Sic etiam dixit Theodorus serm. 2, de Providentia: *Omnia item complectitur ipse a nullo circumscriptus*; et Prudentius in Hymno de S. Romano, de Deo eleganter dixit: *Deus perennis, res inæstimabilis, extraque et intus replet, ac superfluit.* Augustinus etiam late hoc docet 11, de Civit.. Significat etiam Boetius lib. 1, de Trinitate; in hoc enim sensu ait: *Omnem locum adesse Deo, cum nullus locus sufficiens sit ad ipsum capiendum*; et Gregorius, 2. Moral. cap. 7: *Deum (ait) ita manere intra omnia, ut sit extra omnia, etc.* Denique ex divina immensitate hoc evidenter sequitur. Quia Deus non ita clauditur in hoc universo, quin de se sit

sufficiens ad existendum in alio duplo et triplo majoris magnitudinis sine ullo termino. Hic vero occurrebat statim quæstio, an dicendus sit Deus esse extra hoc universum vel in spaciis imaginariis, sed eam late tractavi in dicto loco Metaphysicæ neque nunc novi aliquid occurrit addendum.

9. *Objectioni occurritur.* — Contra veritatem catholicam nihil occurrit objiciendum, quod difficultatem magnam habeat. Nam illud, quod mens nostra non satis concepit, quomodo possit una indivisibilis et simplicissima res esse tota in tam magna mole vel infinito spacio et tota in singulis partibus et punctis ejus; hoc, inquam, suo modo commune est omnibus rebus spiritualibus et animæ nostræ; et licet non satis intelligatur, quia non concipimus spiritualia prout in se sunt, ex effectibus ipsis necessarium esse cognoscitur et non invenitur in illa proprietate repugnantia. Multo ergo majori ratione intelligimus illam proprietatem convenire divinæ substantiæ modo altiori et proportionato illi, ac proinde sine limitatione, quod per immensitatem intelligimus. Unde quod aliunde objici potest, quia videtur ille modus diffusionis et quasi extensionis repugnare divinæ substantiæ propter simplicitatem ejus, tam in entitate sua quam in omni modo illius, quia modus ille præsentiae videtur habere aliquem modum extensionis, etiam in spiritualibus rebus. Hoc, inquam, in dicta sectione 7, in fine ejus expeditum est, dicendo hanc substantialem præsentiam Dei omnino indivisibilem esse, non solum in se, sed etiam prout correspondet partibus spacii vel rei, in qua esse intelligitur et in hoc supetare omnem præsentiam spiritualis creaturæ cum quadam excellentia incommunicabili omni creaturæ, ut nos credimus. Denique quod aliqui admittantur, quomodo possit sine indecentia intelligi substantia Dei realiter præsens locis immundissimis; hoc sane valde popolare est, cum enim nullum commercium in hoc sit inter corpus et spiritum et Deus ipse per se faciat vel conservet, quicquid entitatis est in hujusmodi rebus, in eis est et decentissimo et dignissimo modo, sine umbra imperfectionis. De qua re legi potest Augustinus libro de Nat. boni, cap. 39, et libro de Agon. Christ. c. 18, et Hugo Vict. lib. 1 de Sacram., par. 3, cap. 17, Magist. cum Doctoribus in 1, dist. 17.

10. *Objectioni.* — Tandem contra probationes ex Scriptura objici potest, quia in eis videtur esse sermo de existentia Dei in rebus per præsentiam cognitionis et hoc modo dicitur esse

ubique, nec est locus, ubi alius modus expresse asseratur. Nam in Psalm. 138, prius dicitur: *Ecce, Domine, tu cognovisti omnia novissima et antiqua, etc., et confortata est scientia tua ex me*; et postea subjungitur: *Quo ibo a spiritu tuo, etc., et tandem concluditur: Si descendero in infernum, ades.* Quod optime intelligitur per præsentiam et intuitionem ac scientiam, hoc enim erat assumptum quod proposuerat. Item Jeremias, 32, prius dicitur: *Si occultabitur vir in abscondito et ego non videbo eum, dicit Dominus*; et statim subjungitur: *Numquid non cælum et terram ego impleo? dicit Dominus.* Et similiter Sapient. 1, dicitur: *Renum illius testis est Deus et cordis illius scrutator est verus*; et tunc subditur: *Quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, etc.*; intelligit ergo per præsentiam replere. Sic etiam Job, 11, postquam altitudinem, profunditatem et longitudinem Dei descriperat, subjungit: *Ipse enim novit hominum vanitatem et videns iniquitatem nonne considerat?* Ac denique Actor, 17, dicitur, eum non longe esse ab unoquoque nostrum, ratione providentiæ suæ, quod ad præsentiam etiam cognitionis pertinet. Aliunde vero in aliis locis dicitur Deus specialiter esse in cælo, ut Ps. 113: *Cælum cæli Domino, terram autem dedit Filiis hominum*, cum similibus. Addi etiam hic possunt Patres, qui interdum dicunt: *Deum nusquam esse*, ut patet ex Chrysostomo, Athanasio et Damasceno, ubi supra, et Augustino, lib. de essentia Divinit. in principio et lib. 83, q. q. 20, Bernardo, lib. 5, de Consid., Anselmo in Monol. c. 22 et 23.

11. *Resolutio.* — Dicendum vero est, etiamsi sacra Scriptura expresse doceat existentiam Dei in omnibus rebus per præsentiam et potentiam, tamen etiam expresse docere existentiam per realem præsentiam, neque hanc posse excludi a vero testimoniorum omnium sensu. Primo, propter communem sensum et Patrum traditionem. Secundo propter verborum proprietatem, nam ratione solius præsentiae cognitionis non potest Deus de se dicere: *Cælum et terram ego impleo* et similia, quia verbum *replendi* non significat cognitionem, nisi a propria significatione multum extrahatur: quod fieri non potest, præsertim quia in ipsismet Scripturæ locis distinguitur *replere a cognoscere* seu *videre*, ut ex uno aliud probetur seu inferatur. Unde videtur Spiritus sanctus sermonem seu rationem hominibus accomodasse; et quia nos solemus ea videre a quibus non distamus secundum realem præsentiam

seu propinquitatem, ideo ad declarandum quomodo Deus intueatur omnia, etiam si in abditissimis locis fieri videantur, id declarat et probat, quia Deus secundum substantiam suam omnia replet et ubique est: et ita intelliguntur optime omnia loca. Quod autem interdum dicitur Deus esse in cælo, nihil obstat, quia illud per quamdam excellentiam et singularem rationem dictum intelligitur; vel quia ibi excellentiora opera facit et seipsum sanctis manifestat, vel quia ibi specialiter regnat, colitur et adoratur, propter quod dicitur cælum specialiter esse sedes et thronus Dei. Ne autem putetur non esse in terra, hæc dicitur scabellum pedum ejus, Matthæo 5 et aliis locis supra citatis, in quibus Patres ita exponunt. Ubi autem Patres dicunt Deum nullibi esse, intelligunt nullibi esse ut in loco adæquato, quo circumscribatur vel definiatur. Vel etiam docent Deum non ita esse in rebus, ut eas requirat ad suum naturalem existendi modum, nec aliquid vel aliquem modum intrinsecum ab eis accipiat, sed potius res ipsas foveat et conservet, qua ratione interdum Deum ipsum vocant locum aliarum rerum, ut est apud Theophilum Antiochenum lib. 2, ad Autholycum in tom. 5, Bibliothecæ, et videri possunt de hoc puncto dicta in illa sect. 7 Metaph., dub. ult.

12. *Quæstio.* — Inquirunt ultimo in hac materia divus Thomas 1 p., q. 8, art. ultimo, an sit Dei proprium esse ubique; et respondet affirmando quod aliqui interpretantur esse verum, rebus ut nunc existentibus, quia si tantum esset unum corpus, illud vere diceretur esse ubique, id est, in omni loco reali, quia non esset alius locus realis, nisi quem ille occuparet. Dico vero esse ubique, esse aliquo modo Dei proprium et incommunicabile, etiam de potentia Dei absoluta. Quatenus Deo repugnat ut sit aliquid in rerum natura, in quo ipse non sit; quod non repugnat, nec repugnare potest ulli creaturæ, quia illud proxime nascitur ex immensitate et ita loquitur clare D. Thomas et Patres supra citati et Damascenus lib. 1, c. 26 et 17, et Ambrosius, lib. 1, de Spiritu sancto, cap. 7. An vero sit aliqua creatura possibilis, quæ actu sit præsens in toto hoc mundo corporeo, illud probabiliter disputari potest, ut latius dicitur in materia de angelis. Nam de corpore ego puto probabilius dici non posse, esse ubique saltem modo quantitativo, quia eo ipso quod non est totum ubi est una pars, non est ubique. De creatura vero spirituali secundum suum naturalem modum existendi, vel de corporea existenti in loco per

modum substantiæ, ut est corpus Christi Domini in sacrosancta Eucharistia, alia ratio est. De qua re aliqua dixi in 1 tom., 3 p., disput. 37, sect. 4.

CAPUT III.

DE IMMUTABILITATE DEI.

1. *Deum esse immutabilem de fide asserendum est.* — Sub attributo generali immutabilitatis, quod omnia in universum genera mutationem a Deo removet, comprehenduntur omnes speciales negationes sub illa contentæ, ut esse impassibilem, inalterabilem, incorruptibilem, ac denique habere totum suum esse inamissibile. Hoc ergo sensu de fide certum est, Deum esse immutabilem; nam per generalia et specialia verba illa negatio Deo attribuitur in Scriptura Malachiæ 3: *Ego Dominus et non mutor.* Num. 23: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut Filius hominis, ut mutetur.* Ubi etiam de mutatione generatim sermo est et specialiter affertur, ut ostendatur immutabilitas Dei, etiam in proposito voluntatis suæ, unde subjungitur: *Dixit ergo et non faciet? locutus est et non implebit?* Item Jacobus: *Apud quem non est transmutatio neque vicissitudinis obumbratio.* Psalm. 101: *Sicut oportorium mutabis eos et mutabuntur: tu autem idem ipse es et anni tui non deficient.* Et hoc sensu dicitur *immortalis*, 1, ad Thimotheum 1. Imo capite 6, dicitur: *Deus solus habere immortalitatem.* Unde veritas hæc in propriis terminis definita est in Concilio Lateranensi cap. *Firmiter*, et in Patribus est hoc vulgare et commune et ideo non oportet eos adducere.

2. *Hæc veritas demonstratur.* — Ratione item potest hæc veritas demonstrari vel proxime a priori ex aliis attributis jam demonstratis, et sic est facilis demonstratio; nam immutabilitas potest esse vel in esse substantiali et sic Deus est immutabilis, quia est suum esse per essentiam et a nullo alio pendet vel in loco et sic mutari non potest, quia est immensus vel in qualitate aut accidente aliquo et sic etiam mutari non potest, quia accidentia non habet. Unde in universum probari hoc potest ex simplicitate, quia accidentalis mutatio esse non potest sine aliqua compositione. Item generalius ostenditur ex summa Dei perfectione, quia quod mutatur, ideo mutatur ut acquirat perfectionem aliquam, si mutatio perfecta sit et ita hæc ratio probat tam de intellectu quam de voluntate. Vel si sit mutatio

amissiva perfectionis, ideo contingit, quia talis non est cum summa perfectione sed cum compositione et adhesionem, eaque non satis firma. Alio modo potest hæc veritas probari immediate a posteriori ex effectibus, et hoc modo non existimo posse fieri immediatam illationem satis firmam ex aliquo effectu, ut latius tractavi dicta disp. 30 Metaphysicæ, sect. 8.

3. *Tres difficultates insurgunt.* — Occurrebant circa veritatem hanc tres præcipuæ difficultates. Prima et potissima est de Mysterio Incarnationis, sed hæc habet proprium in 3 parte locum, ubi tractata est in tomo 1, disp. 8, sect. 3. Secunda est de nominibus, quæ de Deo dicuntur ex tempore, ut esse Creatorem, Dominum, etc., de quibus inquiri potest, an novum aliquid Deo importent sive absolute, sive relativum, dummodo reale et intrinsecum sit; nam quodcumque sit, ad mutationem sufficet. Quæ difficultas adeo interdum torsit Augustinum, ut se ignorare solutionem fassus fuerit in 2, de Civit. cap. 15. Tandem vero 5, de Trinitate, c. 15 et 16, eam dissolvit dicens, has denominationes ex tempore dici de Deo, sine mutatione Dei, quia non sumuntur ab aliquo accidente vel re nova, quæ in Deo sit, sed conjugendo seu connotando coexistentiam temporalem creaturæ, quæ incipit esse in creatura cum relatione ad Deum sine mutatione ipsius Dei, sicut de existentia Dei in rebus superiori capite dictum est. Hic vero occurrebat quæstio de his relationibus, quas ex tempore attribuimus Deo, an in ipso reales sint vel rationis, quam tractat divus Thomas 1 p., q. 13, art. 7 et resolvit esse rationis, estque necessaria resolutio, supponendo relationem realem resultantem in aliquo esse aliquid reale et intrinsecum illi, quia alias nonnulla mutatio et compositio esset in Deo. Sed illam quæstionem latius tractavi in disp. 47 Metaphysicæ, sect. 15, n. 15 et seq., estque pure Metaphysica, quam hic repetere necesse non est, nec illi aliquid addendum occurrit.

4. *Tertia difficultas.* — *Resolutio.* — Tertia difficultas est de actibus liberis Dei et consequenter de scientia visionis, quæ ad illos secundum rationem consequitur. Sunt autem in hac difficultate duo puncta; unum ac præcipuum est, quomodo voluntas Dei, cum libera sit, possit se ad hoc vel illud determinare sine additione aliqua reali, quæ sine aliquo mutationis genere fieri non potest. Hæc vero difficultas et magis pertinet ad materiam de voluntate Dei et a nobis disp. 30, Metaphysicæ, sect. 9. Veraque; resolutio est, illam determinatio-

nem fieri sine additione reali, quæ in voluntate Dei fiat. Quod est unum ex præcipuis mysteriis divinæ incomprehensibilitatis; sed juxta principia fidei credimus ita esse necessario dicendum, ut dicto loco ostensum et pro viribus explicatum est, nec nunc valeo illi puncto majorem afferre lucem. Hinc vero oritur secundum punctum, quod ab argumento in contrarium sumitur. Nam si Deus vult libere sine additione reali et potuisset ab æterno non velle sine reali Dei mutatione vel carentia alicujus modi realis, quomodo ex immutabilitate reali Dei colligi potest immutabilitas voluntatis in proposito libero. Sed hoc etiam punctum ibidem explicui et expedivi numero quinto et secto. Et ad immutabilitatem parum refert, quod extendatur non solum ad excludendam omnem mutationem physicam et realem, sed etiam ad excludendam omnem animi inconstantiam vel prudentiæ imperfectionem qualis esset in variatione propositi, etiam si absque physica mutatione esse posset. Unde quod Deus non possit vel propositum liberum mutare vel in tempore aliquid de novo velle, certissimum est; nam *omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ*, quæ voluntas ad æterno disposuit quod in tempore operatur, ut ibidem dicitur et semel habitata permanet, ut dicitur Prov., cap. 19, utique in perpetuum. Quod autem id proveniat ex immutabilitate physica vel ex perfectissima scientia et animi constantia, non refert, ut ibi latius dictum est et aliquid in capite sequenti addemus.

5. *Hoc attributum est incommunicabile alteri.* — Atque ex hac veritate constat hoc attributum, prout Deo convenit esse ita proprium illius, ut sit incommunicabile creaturæ, juxta illud 1, Thimotheo. 6: *Qui solus habet immortalitatem*, id est, immutabilitatem, ut exposuit Augustinus 1, de Trinitate, cap. 1, quia ut ait: *Immortalitatem aliquo modo habet creatura, nullam autem habere immutabilitatem; solius est creatoris.* Idem optime Bernardus serm. 81, in Cant.: *Quia omnis (ait) mutatio quedam mortis imitatio est.* Ratio autem est, quia omnis alia res eo ipso quod facta est, pendet a factore suo, qui sicut libere illam fecit, ita potest illam in nihilum redigere. Atque hac ratione omnis creatura est mutabilis in suo esse, late et metaphysice loquendo de mutatione, quæ solum respicit terminum, qui aliter se habere potest quam antea in esse suo, sive transitus ille de esse ad non esse sit propria mutatio physica in subjecto recepta, sive non. Et hoc modo habere vel potius esse ipsum esse prout

sus immutabile, est proprium Dei. Et hæc est quasi prima diversitas omnis creaturæ ab ipso Deo, ut recte notavit Lactantius libro secundo de origine erroris, cap. 8; Isidorus, lib. 1, de summo bono cap. 1. Quæ veritas in hoc sensu coincidit cum illa, quam superiori libro in principio demonstravimus, solum Deum esse ens necessarium. Quomodo autem angeli et substantiæ incorruptibiles dici soleant entia necessaria, declaravi disputatione 28 Metaphysicæ, sectione prima, num. 12; illa enim necessitas non est simpliciter neque omnibus modis, sed solum quatenus intresecam potentiam non habent ut per contrarium actionem corrumpantur sed solum per suspensionem divini influxus desinere possunt. Et hoc satis est, ut in ipsomet esse suo omnino immutabiles non sint. Ex hoc autem ulterius sequitur, ut omnis creatura finita sit et consequenter ut nec sit immensa nec omnino simplex; et ex priori limitatione habet ut mutari possit secundum locum, ut de corporalibus rebus constat et de spiritualibus latius tractatur in materia de angelis: ex posteriori vero imperfectione provenit, ut aliis etiam modis alterari vel mutari possit saltem secundum aliquam successionem qualitatum vel internarum actionum, vel etiam in caelis et in angelis cernitur, eademque ratio est de omni creatura possibili. Imo interdum docent Patres omnes creatos spiritus, eo ipso quod ex nihilo sunt, mutabiles esse etiam quoad lapsum et culpam, si pura eorum natura spectetur, ut patet ex Damasceno lib. 2, cap. 3, et optime Ambrosius libro tertio de fide, capite secundo, et Augustinus libro de Natur. boni, cap. 1 et 10, sed de hoc plenius in propria materia.

CAPUT IV.

DE DEI ÆTERNITATE, QUATENUS ILLI PROPRIA EST.

1. De hac materia copiose disputavi in disputatione 50 Metaphysicæ, fere per totam, et ideo posset hic omnino omitti, præsertim quia æternitas fere nihil addit immutabilitati, ita ut difficile sit illa duo attributa distinguere: nihilominus tamen ad doctrinæ complementum, ad brevem summam redigemus ea quæ ad doctrinam de Deo pertinent circa hoc attributum, eaque theologice confirmabimus et declarabimus. De durationibus autem rerum creaturarum, quod hoc loco solet copiose disputari, nihil dicemus, sed in citatum locum remittimus lectorem.